

21.4.96

ਕਲਾ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ਤੋਂ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਮੇਰਾ ਦਾਗਿਸਤਾਨ : ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਦੀ ਅਮਰ ਰਚਨਾ 'ਮੇਰਾ ਦਾਗਿਸਤਾਨ' ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਤਹਿਲਕਾ ਮਚਾਇਆ ਸੀ। ਸਾਦਾ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਸਾਦਾ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਐਸੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਲਿਖਤ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਧਰਤੀ, ਉਹਦੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਛੋਹ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਮੇਰਾ ਦਾਗਿਸਤਾਨ' ਦਾ ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਹੁਣ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਹਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਦੀ ਕਲਮ ਤੋਂ ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ 'ਦੇਸ਼ ਸੇਵਕ' ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਹਰ ਐਤਵਾਰ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ ਕਿ ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਮਰ ਥਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਸਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਕਿਸ਼ਤ 'ਬਸੰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ' ਵਿਚ ਇਨਸਾਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਇਕ-ਮਿੱਕ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਰ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਕਿਸ਼ਤ ਅੱਗ ਘਿਉ, ਮਾਂ ਪਾਣੀ ਸੀ।

ਅੱਗ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਅਰਥੀ ਥਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਨੇ ਦਾਗਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਜੋ ਇਹਨੂੰ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਉਹ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹਨ।

-ਪੱਥਰ ਤੇ ਪੱਥਰ ਘਸਰਾਓ, ਨਿਕਲੇਗੀ ਚੰਗਿਆੜੀ
 ਦੋ ਚਟਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟਕਰਾਓ, ਨਿਕਲੇਗੀ ਚੰਗਿਆੜੀ
 ਕਰਤਲ ਨਾਲ ਕਰਤਲ ਖੜਕਾਓ, ਨਿਕਲੇਗੀ ਚੰਗਿਆੜੀ
 ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਾਓ, ਨਿਕਲੇਗੀ ਚੰਗਿਆੜੀ
 ਜੁਰਕੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜੋ, ਨਿਕਲੇਗੀ ਚੰਗਿਆੜੀ
 ਗਾਉਣ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਝਕੋ ਤੇ ਵੇਖੋ ਚੰਗਿਆੜੀ।

- ਕਿਸੇ ਬਹਾਦਰ ਦਲੇਰ ਆਦਮੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਹਾੜੀਏ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਨੇ "ਉਹ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਅੱਗ ਹੈ।"

- ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਦੀਆਂ ਨੀਰਸ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬੋਲੇ 'ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਜ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਵੀ ਹੈ, ਚੁੱਲ੍ਹ ਵੀ ਹੈ, ਦੇਗਚੀ ਵੀ, ਦੇਗਚੀ ਵਿਚ ਗੋਸ਼ਤ ਵੀ ਹੈ ਪਰ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੇਗਚੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਉਬਲਦਾ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਗੋਸ਼ਤ ਸਵਾਦੀ ਨਹੀਂ। ਅੱਗ ਨਹੀਂ, ਚਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਤੇਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅੱਗ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ।'

ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਚਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸੰਕਲਪ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ 'ਮੇਰਾ ਦਾਗਿਸਤਾਨ ਪੁਸਤਕ ਸਾਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਕ ਰਿਸ਼ੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੀਮਾ ਪਵਾਨ ਨਹੀਂ

ਕਰਦਾ। ਉਹ ਅਸੀਮਤ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਾਧਾ : ਵਿਸਾਖੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦਾ ਸਾਕਾ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਗੌਰਵਮਈ ਥਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਵਾਮ, ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਕੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਨਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਉਚਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਿਨ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੇ ਵਿਜੈ ਮਿਸ਼ਰਾ ਅਤੇ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਕਠਾਨੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਨਾਲ ਇਕ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਸ਼ਹੀਦ ਯਾਦਗਾਰ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਸਾਲ 13 ਅਪਰੈਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਕ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਯਾਦਗਾਰੀ ਮੇਲਾ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਿਆ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਮੇਲਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੀ ਨਵੰਬਰ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦਾ ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਲ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਮੇਲਾ 13 ਅਪਰੈਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਚ ਉਤਲੀ ਦਸੀ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਜਿਉਂਤੀ ਸਕੂਲ ਫੋਰਮਟਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਸਮੂਹ ਗੀਤ ਅਤੇ ਐਕਸ਼ਨ ਗੀਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਦੀ ਮਸ਼ਾਲ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਐਕਸ਼ਨ ਗੀਤ 'ਮਸ਼ਾਲ ਬਾਲ ਕੇ ਚਲੋ ਜਦੋਂ ਤਕ ਰਾਤ ਬਾਕੀ ਹੈ' ਨਾਲ ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਵਿਜੈ ਮਿਸ਼ਰਾ ਨੇ ਇਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਜਬਰ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤਕਰੀਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਚਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਝੰਡਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਚਾ ਰੱਖਣਗੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ ਦੋ ਨਾਟਕ 'ਸਮਾਜ' ਅਤੇ 'ਤੰਦੂਰ' ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਮੰਚ ਰੰਗ ਮੰਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਬੱਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਾਟਕ 'ਖੂਨੀ ਵਿਸਾਖੀ' ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

ਇਹ ਮੇਲਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਫਲ ਮੇਲਾ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਲ 13 ਅਪਰੈਲ ਦਾ ਇਹ ਮੇਲਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਾਧਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਅਣਗਹਿਲੀ : ਇਕ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਖੋਜ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਹੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਹ ਖੋਜ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ